

Zróźnicowanie bieżącego przyrostu sosen w trzech klasach wieku

The current growth increment of pine tree stands comprising three different age classes

Katarzyna Kaźmierczak

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Zakład Dendrometrii i Produktowności Lasu, ul. Wojska Polskiego 71 C, 60-625 Poznań
Tel. +48 0-61 848-7659; email: kkdendro@up.poznan.pl

Abstract. The study presents the results of an analysis of the pine tree growth increments (height increment, dbh increment, basal area increment and volume increment) for a 5-year period. The study involved Scots pine trees of Kraft's class 1, 2 and 3 (dominant stand) in stands of different age classes (II, III, V) growing in fresh mixed coniferous (BMśw) and fresh coniferous (Bśw) forest habitats. The multivariate analysis of variance was performed to assess the statistical significance of age and dominance of trees within a stand on their increment. The dominance position was classified for each tree using Kraft's criteria. The following characteristics were also measured: dbh of the trunk in two directions (N-S and W-E), and crown projection area on the basis of the characteristic tree crown points, projected using of a crown projector, characteristic points in tree crowns (7 to 14 on average). The actual height was determined after trees were felled. The following measurements of the single tree growing space were selected and determined: crown projection area – p_k (m^2), crown diameter – d_k (m), Seebach's growth space number – $d_k / d_{1,3}$, crown projection area to basal area ratio – $d_k^2 / d_{1,3}^2$, crown deflection coefficient – d_k / h , single tree space $ppd = p_k \cdot h$ (m^3). We assessed the strength of the relationships between tree growth parameters and tree growth space, crown length, relative crown length and slenderness. Both the age and dominance position of trees within the stand affected the growth increments. The strongest correlation among measured traits was between the 5-year volume increment and decreasing slenderness.

Key words: height increment, dbh increment, basal area increment, volume increment, growth space, crown, age, biosocial position, *Pinus sylvestris*

1. Wstęp

Dążeniem leśnej praktyki gospodarczej jest zwiększenie przyrostu miąższości drzewostanu w przeliczeniu na jednostkę powierzchni. Przyrost drzew wchodzących w skład drzewostanu zdeterminowany jest wieloma czynnikami. Zależy nie tylko od cech genetycznych czy jakości siedliska, ale i warunków otoczenia drzew. W drzewostanie drzewa różnicują się, osiągając różną pozycję w budowie pionowej drzewostanu, co warunkuje przyrost tych drzew. Planowane i prowadzone racjonalnie zabiegi pielęgnacyjne mogą zmienić warunki wzrostowe drzew. Pozwalają też zmienić strukturę grubościową drzewostanu, umożliwiając uzyskanie większego przyrostu miąższości drzew dobrej jakości. Celem

zabiegów jest znalezienie optymalnej przestrzeni wzrostu, która pozwoli taki przyrost drzew uzyskać.

Borowski (1968) stwierdził, że opisanie udziału klas biosocjalnych w drzewostanie określa strukturę drzewostanu i wyjaśnia jej rolę w bieżącym przyroście miąższości. Nie daje jednak odpowiedzi na pytania, jaka powinna być struktura i drzewa jakich klas należy preferować, by dobrze wykorzystać zarówno zdolność produkcyjną siedliska, jak i właściwości gatunku. Drzewa górujące cechują się dużym przyrostem miąższości, ale i zajmują dużą przestrzeń. Natomiast drzewa drzewostanu opanowanego z małej przestrzeni wzrostu uzyskują mały przyrost. Borowski (1968) dowodzi, iż o przyroście drzew decyduje nie tylko wielkość korony i zajmowana przestrzeń, ale głównie stanowisko bioso-

cialne. Zmiany w przyroście drzewa przebiegają w różnych okresach życia w różnym tempie, celowym zatem jest pogłębianie i poszerzanie wiedzy na temat przyrostu drzew.

Celem pracy jest analiza przyrostu sosen trzech drzewostanów w wieku 35, 50 i 88 lat w zależności od pozycji biosocjalnej drzewa w drzewostanie panującym. Analizie poddano bieżące przyrosty: wysokości, pierśnicy, pola przekroju pierśnicowego i miąższości za okres ostatnich 5 lat. Oceniono ponadto moc korelacji pomiędzy rozpatrywanymi rodzajami przyrostów sosen a innymi cechami pomiarowymi i miarami przestrzeni wzrostu drzewa.

2. Materiał i metody

Materiał badawczy został zebrany na trzech zrębach zupełnych założonych w litych drzewostanach sosnowych w wieku 35, 50 i 88 lat na terenie Nadleśnictwa Doświadczalnego Zielonka. Wielkość powierzchni zrębowych wynosiła kolejno: 0,10 ha, 0,25 ha i 1,00 ha, a liczba rosnących tam drzew (sosen) odpowiednio: 302, 274 i 474. Drzewostan panujący na powierzchni badawczej w 35-letnim drzewostanie obejmował 185 drzew, co stanowiło ponad 61% wszystkich drzew w drzewostanie. W 50-letnim drzewostanie było to odpowiednio 229, co przekraczało 83%, a w najstarszym, 88-letnim, blisko 99% wszystkich drzew, czyli 469 sosen. Drzewostany wzrastały na typowych dla sosny siedliskach: 35- i 88-letni w warunkach boru świeżego (Bśw), trzeci na siedlisku boru mieszanego świeżego (BMśw).

Na drzewach stojących pomierzono:

1) pierśnicę w korze w dwu kierunkach N-S i W-E z dokładnością do 0,1 cm, a średnią arytmetyczną z tych pomiarów przyjęto za pierśnicę drzewa ($d_{1,3}$),

2) powierzchnię rzutu korony p_k (m^2) na podstawie rzutowanych charakterystycznych punktów koron drzew (przeciętnie 4 do 14).

Po ścięciu ustalono ponadto między innymi:

1) długość drzewa z dokładnością do 0,01 m i przyjęto ją za wysokość drzewa (h),

2) przyrost wysokości (m) po okółkach za ostatnie pięć lat lh_5 ,

3) wysokość osadzenia korony – do pierwszej żywej gałęzi zwartej korony,

4) przyrost pierśnicy (cm) za okres 5 lat ld_5 ,

5) przyrost pola przekroju pierśnicowego (m^2) za ostatni 5-letni okres przyrostowy Ig_5 ,

6) bieżący przyrost miąższości (m^3) za okres ostatnich pięciu lat Iv_5 , określony sposobem sekcyjnym.

Dla każdego drzewa, zgodnie z kryteriami klasyfikacji Krafta, przed ścięciem określono stanowisko biosocjalne. Szerokość korony d_k uzyskano z powierzchni

rzutu korony przyjętej za pole koła. Długość korony l_k obliczono jako różnicę pomiędzy całkowitą wysokością drzewa a wysokością osadzenia korony. Określono również miary przestrzeni wzrostu pojedynczego drzewa, m.in.: liczbę przestrzeni wzrostowej Seebacha – $d_k / d_{1,3}$, iloraz powierzchni rzutu korony – $d_k^2 / d_{1,3}^2$, stopień rozłożystości korony – d_k / h , przestrzeń pojedynczego drzewa – $ppd = p_k \times h$ (m^3).

W omawianych drzewostanach analizy przeprowadzono jedynie dla drzewostanu panującego (klasy od I do III Krafta). Dla wszystkich omawianych cech przyrostowych w klasach Krafta wyliczono podstawowe charakterystyki statystyczne. Przeprowadzono analizę wariancji ze względu na pozycję drzewa w budowie pionowej drzewostanu i jego wiek. Poprzedzono ją oceną zgodności rozkładów empirycznych wszystkich cech przyrostowych z rozkładem normalnym przy użyciu testu Kołmogorowa-Smirnowa. Obliczono siłę korelacji związku między cechami przyrostowymi sosen a wybranymi cechami drzewa i miarami przestrzeni wzrostu. Do obliczeń wykorzystano pakiet Statistica 10.1.

3. Wyniki

Zasadniczo nie stwierdzono odstępstw rozkładów empirycznych przyrostu wysokości, przyrostu pierśnicy, przyrostu pola przekroju pierśnicowego i przyrostu miąższości badanych klas Krafta analizowanych drzewostanów od rozkładu normalnego (wyjątek stanowi rozkład przyrostu pierśnicy 88-letnich drzew).

Przyrost wysokości

Przeprowadzona dwuczynnikowa analiza wariancji w odniesieniu do bieżącego 5-letniego przyrostu wysokości wykazała istotny statystycznie wpływ zarówno pozycji drzewa w strukturze drzewostanu, jak i wieku drzew na zróżnicowanie tej cechy przyrostowej (tab. 1). Stwierdzono również łączny wpływ klasy biosocjalnej i wieku na wielkość przyrostu wysokości.

Z wiekiem badanych drzewostanów średni przyrost wysokości maleje. Różnica przyrostu wysokości jest szczególnie wyraźna pomiędzy drzewostanem 50-letnim i 88-letnim, na niekorzyść tego ostatniego. Dotyczy to wszystkich klas Krafta drzewostanu panującego (tab. 2). Wyniki te potwierdzają prawidłowość, iż przyrost wysokości kulminuje we wczesnym wieku, a po kulminacji maleje. Każdorazowo największym średnim przyrostem wysokości cechują się drzewa górujące, mniejszym panujące, a najmniejszym współpanujące. Różnice w przyroście wysokości między poszczegól-

Tabela 1. Wyniki analizy wariancji 5-letniego przyrostu wysokości (Ih_5)Table 1. Results of the analysis of variance of 5 years height increment (Ih_5)

Źródło zmienności Source of variability		SS	df	MS	F	p-wartość p-value
Wyraz wolny / Intercept		1103,132	1	1103,132	24136,88	0,000
Efekty główne main effects	kl. Krafra Kraft's class	3,306	2	1,653	36,17	0,000
	wiek /age	180,949	2	90,474	1979,61	0,000
Interakcje Interactions	kl. Krafra × wiek Kraft's class × age	0,861	4	0,215	4,71	0,001
Błąd / Error		39,945	874	0,046		

Wykaz skrótów / List of abbreviations

SS – suma kwadratów / sum of squares

df – liczba stopni swobody / degrees of freedom

MS – średni kwadrat odchyleń / mean squares

F – test F

Tabela 2. Podstawowe charakterystyki statystyczne 5-letniego przyrostu drzew

Table 2. Basic statistical characteristics of 5 years tree increment

Klasa Krafra Kraft's class	Wiek Age	N/ha	Ih_5		Id_5		Ig_5		Iv_5	
			\bar{x}	s_{dx}	\bar{x}	s_{dx}	\bar{x}	s_{dx}	\bar{x}	s_{dx}
			m		cm		m ²		m ³	
	35	1850	1,72	0,28	0,98	0,32	0,0017	0,0008	0,0203	0,0104
	50	916	1,62	0,26	1,11	0,38	0,0029	0,0014	0,0432	0,0210
	88	469	0,68	0,17	0,78	0,28	0,0030	0,0014	0,0528	0,0235
I	35	330	1,89	0,32	1,38	0,23	0,0030	0,0007	0,0374	0,0096
I	50	128	1,75	0,25	1,49	0,35	0,0048	0,0013	0,0756	0,0202
I	88	87	0,70	0,17	0,95	0,25	0,0045	0,0014	0,0829	0,0219
II	35	650	1,79	0,24	1,08	0,21	0,0019	0,0004	0,0219	0,0046
II	50	500	1,63	0,27	1,19	0,32	0,0030	0,0010	0,0459	0,0136
II	88	287	0,70	0,17	0,78	0,27	0,0030	0,0011	0,0514	0,0163
III	35	870	1,61	0,23	0,76	0,23	0,0011	0,0003	0,0127	0,0032
III	50	288	1,56	0,24	0,80	0,28	0,0017	0,0006	0,0241	0,0075
III	88	95	0,62	0,17	0,60	0,21	0,0019	0,0008	0,0295	0,0097

 Ih_5 – pięcioletni przyrost wysokości / 5 years height increment Id_5 – pięcioletni przyrost pierśnicy / 5 years dbh increment Ig_5 – 5-letni przyrost pola przekroju pierśnicowego / 5 years basal area increment Iv_5 – 5-letni przyrost miąższości / 5 years volume increment \bar{x} – średnia arytmetyczna / arithmetic mean s_{dx} – odchylenie standardowe / standard deviation

gólnymi klasami Krafra widoczne były w najmłodszym drzewostanie, w starszych były mniejsze (tab. 2).

Przyrost pierśnicy

Na podstawie przeprowadzonej analizy wariancji bieżącego przyrostu pierśnicy stwierdzono istotny statystycznie wpływ zarówno pozycji biosocjalnej drzewa, jak i jego wieku na zróżnicowanie przyrostu pierśnicy (tab. 3). Wyniki analizy wariancji potwierdziły ponadto

łączny wpływ klasy Krafra i wieku na wielkość przyrostu pierśnicy. Bieżący przyrost pierśnicy drzew 1 klasy Krafra był największy, kolejnych klas mniejszy. Wielkość tego przyrostu zależała od wieku. W drzewostanie najmłodszym był duży, w starszych mniejszy. Kulminacja przyrostu pierśnicy nastąpiła prawdopodobnie już w fazie żerdziowiny.

Średni przyrost pierśnicy również zależał od wieku drzew. Największym przyrostem tej cechy charakteryzowały się 50-letnie sosny. Na uzyskany wynik wpły-

nęła wyższą jakość siedliska. Dotyczyło to wszystkich klas biosocjalnych (tab. 2). U drzew w tym wieku też zaobserwowano największe różnice w przyroście pierśnicy pomiędzy klasami Krafta. W drzewostanie najstarszym różnice te były mniejsze, choć nadal wyraźne. Najmniejszym bieżącym przyrostem pierśnicy – we wszystkich badanych klasach drzewostanu panującego – cechowały się sosny najstarsze – 88-letnie (tab. 2).

Przyrost pola przekroju pierśnicowego

Analiza wariancji przeprowadzona w odniesieniu do bieżącego przyrostu pola przekroju pierśnicowego wykazała istotny statystycznie wpływ zarówno pozycji biosocjalnej drzewa w drzewostanie, jak i jego wieku na jego wielkość (tab. 4). Stwierdzono również łączny wpływ klasy biosocjalnej i wieku na wielkość tego rodzaju przyrostu.

Tabela 3. Wyniki analizy wariancji 5-letniego przyrostu pierśnicy (I_{d5})

Table 3. Results of the analysis of variance of 5 years dbh increment (I_{d5})

Źródło zmienności Source of variability		SS	df	MS	F	p-wartość p-value
Wyraz wolny / Intercept		600,486	1	600,486	8590,794	0,000
Efekty główne Main effects	kl. Krafta Kraft's class	27,644	2	13,822	197,741	0,000
	wiek / age	20,494	2	10,247	146,598	0,000
Interakcje Interactions	kl. Krafta × wiek Kraft's class × age	2,313	4	0,578	8,274	0,000
Błąd / Error		61,092	874	0,070		

Oznaczenia jak w tabeli 1 / For symbols see Table 1

Tabela 4. Wyniki analizy wariancji 5-letniego przyrostu pola przekroju pierśnicowego (I_{g5})

Table 4. Results of the analysis of variance of 5 years basal area increment (I_{g5})

Źródło zmienności Source of variability		SS	df	MS	F	p-wartość p-value
Wyraz wolny / Intercept		0,004589	1	0,004589	5089,894	0,000
Efekty główne Main effects	kl. Krafta Kraft's class	0,000550	2	0,000275	304,808	0,000
	wiek / age	0,000153	2	0,000077	84,925	0,000
Interakcje Interactions	kl. Krafta × wiek Kraft's class × age	0,000018	4	0,000005	5,015	0,001
Błąd / Error		0,000788	874	0,000001		

Tabela 5. Wyniki analizy wariancji 5-letniego przyrostu miąższości (I_{v5})

Table 5. Results of the analysis of variance of 5 years volume increment (I_{v5})

Źródło zmienności Source of variability		SS	df	MS	F	p-wartość p-value
Wyraz wolny / Intercept		1,0707	1	1,0707	5461,890	0,000
Efekty główne Main effects	kl. Krafta Kraft's class	0,1564	2	0,0782	398,966	0,000
	wiek / age	0,1033	2	0,0516	263,385	0,000
Interakcje interactions	kl. Krafta × wiek Kraft's class × age	0,0145	4	0,0036	18,508	0,000
Błąd / Error		0,1713	874	0,0002		

Średni przyrost pola przekroju pierśnicowego zależał od wieku i klas Krafta. W przypadku drzew współpanujących był największy w drzewostanie najstarszym, a u drzew panujących zwiększył się do wieku 50 lat, po czym utrzymał na tym samym poziomie. Średni przyrost drzew górujących kształtował się odmiennie. Największym średnim przyrostem pola przekroju pierśnicowego cechował się drzewostan 50-letni, później był widoczny niewielki spadek tej cechy przyrostowej (tab. 2). U drzew w tym wieku też zaobserwowano największe różnice w przyroście pierśnicy pomiędzy omawianymi klasami Krafta. Potwierdza to lepsze siedliskowe warunki wzrostu tego drzewostanu.

Przyrost miąższości

Również wyniki analizy wariancji bieżącego przyrostu miąższości wykazały istotny statystycznie wpływ pozycji biosocjalnej drzewa i wieku na zróżnicowanie tej cechy (tab. 5). Stwierdzono ponadto łączny wpływ

klasy biosocjalnej i wieku na wielkość przyrostu miąższości.

Średni przyrost miąższości zwiększał się z wiekiem badanych drzewostanów. Widoczne to było we wszystkich klasach biosocjalnych (tab. 2). Największe wartości przyrostu miąższości cechowały drzewa górujące. Z wiekiem różnice przyrostu miąższości między drzewami o różnej pozycji biosocjalnej zwiększyły się.

Przyrost a klasy Krafta i cechy drzew

Zbadano siłę zależności pomiędzy poszczególnymi rodzajami przyrostu a klasą Krafta, cechami pomiarowymi sosen – pierśnicą i wysokością, wybranymi miarami przestrzeni wzrostu pojedynczego drzewa (powierzchnią rzutu korony, szerokością korony, liczbą przestrzeni wzrostowej Seebacha, ilorazem powierzchni rzutu korony, stopniem wychylenia korony), długością absolutną i względną korony oraz smukłością drzewa. Analizę przeprowadzono dla warstwy panującej w każdym z badanych drzewostanów. Wyniki zamieszczono

Tabela 6. Współczynniki korelacji prostoliniowej pomiędzy badanymi rodzajami przyrostu a wybranymi cechami

Table 6. Coefficient of linear correlation between tree increments and chosen traits

Cecha Trait	Klasa Krafta Kraft's class	$d_{1,3}$	h	p_k	d_k	$d_k/d_{1,3}$	$d_k^2/d_{1,3}^2$	ppd	d_k/h	l_k	l_k/h	$h/d_{1,3}$	
		35-letni drzewostan / 35 year-old stand											
Ih_5		-0,406*	0,313*	0,555*	0,311*	0,304*	0,059	0,047	0,363*	0,153*	0,510*	0,412*	-0,130
Id_5		-0,726*	0,672*	0,627*	0,620*	0,628*	0,118	0,101	0,657*	0,487*	0,596*	0,484*	-0,554*
Ig_5		-0,830*	0,864*	0,741*	0,700*	0,691*	-0,006	-0,021	0,753*	0,514*	0,697*	0,554*	-0,727*
Iv_5		-0,852*	0,909*	0,789*	0,703*	0,687*	-0,059	-0,075	0,764*	0,493*	0,734*	0,577*	-0,750*
50-letni drzewostan / 50 year-old stand													
Ih_5		-0,231*	0,185*	0,418*	0,071	0,068	-0,079	-0,091	0,115	-0,031	0,372*	0,288*	-0,043
Id_5		-0,599*	0,654*	0,571*	0,546*	0,546*	0,142*	0,129	0,574*	0,448*	0,532*	0,418*	-0,588*
Ig_5		-0,721*	0,837*	0,681*	0,677*	0,664*	0,124	0,102	0,718*	0,540*	0,620*	0,475*	-0,742*
Iv_5		-0,772*	0,856*	0,767*	0,715*	0,697*	0,147*	0,124	0,765*	0,554*	0,648*	0,476*	-0,726*
88-letni drzewostan / 88 year-old stand													
Ih_5		-0,148*	0,121*	0,352*	0,113*	0,122*	0,055	0,050	0,150*	0,021	0,160*	0,067	0,025
Id_5		-0,396*	0,332*	0,337*	0,383*	0,391*	0,213*	0,201*	0,400*	0,319*	0,326*	0,272*	-0,248*
Ig_5		-0,606*	0,660*	0,521*	0,594*	0,594*	0,172*	0,154*	0,627*	0,475*	0,501*	0,408*	-0,542*
Iv_5		-0,706*	0,806*	0,640*	0,683*	0,684*	0,153*	0,134*	0,727*	0,534*	0,568*	0,443*	-0,661*

* – współczynnik korelacji istotny statystycznie na poziomie 0,05 / coefficient of correlation significant at level 0,05

p_k – powierzchnia rzutu korony – crown projection area

d_k – szerokość korony / crown diameter

$d_k/d_{1,3}$ – liczba przestrzeni wzrostowej Seebacha / Seebach's growth space number

$d_k^2/d_{1,3}^2$ – iloraz powierzchni rzutu korony / crown projection area to basal area ratio

ppd – przestrzeń pojedynczego drzewa / single tree space

d_k/h – stopień rozłożystości korony / crown spread

l_k – długość korony / crown length

l_k/h – względna długość korony / relative crown length

$h/d_{1,3}$ – współczynnik smukłości / slenderness coefficient.

w tabeli 6. Na ich podstawie można stwierdzić, iż z pogarszaniem się pozycji drzewa wszystkie badane rodzaje przyrostów maleją. Najsilniejszym związkiem z klasą biosocjalną charakteryzował się bieżący przyrost miąższości, nieco słabszym – bieżący przyrost pola przekroju pierśnicowego, słabszym – bieżący przyrost pierśnicy, i najsłabszym – bieżący przyrost wysokości. Taką kolejność stwierdzono we wszystkich badanych drzewostanach, jednak wraz z wiekiem drzewostanu współczynnik korelacji przyrostu z klasą biosocjalną osiągał niższe wartości (tab. 6).

Podobna kolejność mocy korelacji była w przypadku związku przyrostów sosen z cechami pomiarowymi – pierśnicą i wysokością. W każdym z drzewostanów z bieżącym przyrostem wysokości silniej niż pozostałe cechy przyrostowe związana jest wysokość drzewa, a z wiekiem moc tej korelacji słabnie (tab. 6). Pozostałe cechy przyrostowe cechuje natomiast większa moc korelacji z pierśnicą niż z wysokością, a siła korelacji również wraz z wiekiem maleje.

Wybrane miary przestrzeni wzrostu pojedynczego drzewa w różnym stopniu wpływają na rozpatrywane rodzaje przyrostów sosen. W przypadku sosen najsilniejszy związek z przyrostem wykazuje przestrzeń pojedynczego drzewa (tab. 6). Najsłabszy wpływ na przyrost wysokości, istotny jedynie w przypadku najmłodszego drzewostanu, ma stopień wychylenia korony. Spośród miar przestrzeni wzrostu pojedynczego drzewa słabym wpływem na badane rodzaje przyrostów – w większości przypadków współczynnik korelacji był nieistotny statystycznie – wyróżniają się dwie cechy – liczba przestrzeni wzrostowej Seebacha i iloraz powierzchni rzutu korony. Oceniając siłę zależności cech przyrostowych od długości korony i jej względnej długości stwierdzono każdorazowo silniejszy związek z długością korony. Silna była zależność z przyrostem miąższości i przyrostem pola przekroju pierśnicowego. Z wiekiem drzewostanu również moc korelacji zmniejszała się, a w drzewostanie najstarszym, 88-letnim, związek względnej długości korony z przyrostem wysokości był nieistotny (tab. 6).

Ostatnią cechą, której wpływ na przyrost sosen badano, była smukłość drzewa ($h/d_{1,3}$). Nie stwierdzono istotnej zależności smukłości z przyrostem wysokości. Poza tym okazało się, iż wzrostowi współczynnika smukłości towarzyszyło zmniejszanie się cech przyrostowych. Z wiekiem moc korelacji wyraźnie słabła (tab. 6).

4. Dyskusja

Przeprowadzone analizy wykazały, iż na wielkość przyrostów sosen istotnie wpływa pozycja biosocjalna drzewa w budowie pionowej drzewostanu. Z obniż-

niem pozycji biosocjalnej drzewa wszystkie badane przyrosty maleją. Retrospektywna analiza wzrostu i przyrostu 50-letnich sosen przeprowadzona przez Lemke (1972) wykazała, że krzywe bieżącego przyrostu miąższości drzew poszczególnych klas Krafta układały się w kolejności klas biosocjalnych. Podobne rezultaty uzyskał Zajączkowski (1973) w odniesieniu do sosny z warstwy drzewostanu panującego. Analogiczne wyniki otrzymał Šmelko (1982) w odniesieniu do buka i świerka. Żółciak (1963), analizując kształtowanie się przyrostów sosen w różnych okresach życia, stwierdził, iż drzewa zmieniające czasowo swą pozycję w drzewostanie, przeciętnie utrzymują swoje stałe położenie.

Zgodnie z uzyskanymi wynikami Borowski (1968) stwierdził, iż o przyroście drzew decyduje nie tylko wielkość korony i zajmowana przestrzeń, ale i stanowisko biosocjalne. Wyraźnie widoczne było to w drzewostanie młodszym o przeciętnym wieku 44 lat. Przyrost miąższości na metr kwadratowy powierzchni rzutu korony maleje ze wzrostem powierzchni rzutu korony w każdej z klas biosocjalnych. Przy małej powierzchni rzutu korony maleje szybko, a przy dużej spadek następuje wolniej. Przy takiej samej powierzchni rzutu korony przyrost miąższości na tę powierzchnię jest większy im wyższe jest stanowisko drzewa w strukturze pionowej drzewostanu. Wielkość przyrostu miąższości drzewa w danych warunkach zdeterminowana jest wielkością aparatu asymilacyjnego i pozycją biosocjalną. Najbardziej ekonomiczny jest przyrost drzew zajmujących wysokie stanowisko biosocjalne o małej powierzchni rzutu korony.

Zajączkowski (1973) wykazał wzrost przyrostu miąższości ze wzrostem powierzchni rzutu korony w klasach biosocjalnych. Drzewa wyższych klas Krafta cechowały się większym przyrostem miąższości od drzew z klas niższych o koronach podobnej wielkości.

Prezentowane badania dowiodły wpływ przestrzeni wzrostu (zdefiniowanej wielkością korony) na różne rodzaje przyrostów. Wielkość korony była istotnie związana z ilością aparatu asymilacyjnego znajdującego się w koronie. Lemke (1968), określając związek pomiędzy wielkością korony a przyrostem drzew w drzewostanach, stwierdził istotne zależności między elementami korony a różnymi rodzajami przyrostu. Rozważał objętość korony (jako objętość walca o szerokości korony i jej długości), powierzchnię rzutu korony i jej długość. Związki między elementami pomiarowymi korony a poszczególnymi przyrostami kształtują się tak samo w obu okresach przyrostowych, jednak w dłuższym okresie przyrostowym były nieco silniejsze.

Lemke (1966) udowodnił wpływ wielkości aparatu asymilacyjnego na przyrost miąższości drzew. Związek pomiędzy wielkością korony a przyrostem drzew naj-

dokładniej określany może być na podstawie miąższości ulistnionych gałązek. Autor stwierdził także, że oceniając wpływ wielkości aparatu asymilacyjnego lub wielkości korony na przyrost drzew nie należy posługiwać się wynikami dla pewnej tylko klasy biosocjalnej, gdyż może to prowadzić do niewłaściwych wniosków. Wykazał również, że produkcja masy drewna na jednostkę aparatu asymilacyjnego w klasie drzew górujących była o 1/3, a w klasie drzew panujących o 1/7 mniejsza niż w klasie drzew współpanujących. Stwierdził, że w 3 klasie Krafta drzewa o małych koronach cechują się większą wydajnością produkcyjną niż drzewa o koronach dużych. Najmniejszą energią asymilacji charakteryzowały się drzewa o największych koronach (zasadniczo drzewa górujące). Jednak przeciętny przyrost miąższości drzew klasy 1 był blisko trzy razy większy od klasy 3. Mimo mniejszej energii asymilacji drzewa o dużych koronach produkują największą masę drewna (Lemke 1966).

Dudek (1969) stwierdził, że młodsze drzewa o zbliżonej powierzchni rzutu korony mają większy przyrost pierśnicy i większy przyrost miąższości na jednostkę pola przekroju pierśnicowego (większy współczynnik intensywności przyrostu miąższości) niż drzewa starsze.

Badania Svenssona (1998), prowadzone na bogatym materiale drzew próbnym w odniesieniu do sosny i świerka, wykazały konieczność uwzględniania cech korony (względnej długości korony) przy określaniu przyrostu miąższości.

Skrzyszewski (1995) w 11 drzewostanach świerkowych spośród badanych 15 stwierdził związek długości korony z bieżącym 10-letnim przyrostem powierzchni przekroju pierśnicowego. Względna długość koron wpływała w sposób istotny statystycznie na ten rodzaj przyrostu drzewa w 9 drzewostanach spośród 15. Związek wspomnianych cech autor stwierdził również w przypadku modrzewia. Z przyrostem pola przekroju pierśnicowego istotnie związana była długość i szerokość korony w 6 drzewostanach z 7 badanych i względna długość korony w 4 drzewostanach na 6 badanych. Zależność pomiędzy tymi cechami była silniejsza u modrzewia niż u świerka (Skrzyszewski 1995).

Jaworski i in. (1988, 1995) stwierdzili, że współczynnik korelacji pomiędzy względną długością koron a przyrostem słoja rocznego jodeł w młodszych drzewostanach wynosił 0,579, a w starszych – 0,515.

Badania Kaźmierczak i in. (2008) wykazały wpływ smukłości na przyrost pierśnicy i przyrost miąższości. Stwierdzono, że ze wzrostem przyrostu pierśnicy i przyrostu miąższości smukłość drzew malała.

5. Wnioski

1. Zajmowane przez drzewo stanowisko biosocjalne w istotny sposób różnicuje wielkość cech przyrostowych sosen badanych drzewostanów. Z obniżeniem pozycji biosocjalnej drzewa wszystkie badane przyrosty maleją.

2. Wielkość cech przyrostowych zdeterminowana jest też wiekiem drzew.

3. Ze stanowiskiem biosocjalnym drzewa w drzewostanie (klasy Krafta) najsilniej związany jest bieżący przyrost miąższości, a najslabiej – przyrost wysokości. Z wiekiem moc korelacji słabnie.

4. Związki przyrostów sosen z pierśnicą i wysokością cechują się podobną kolejnością mocy korelacji.

5. Miary przestrzeni wzrostu pojedynczego drzewa w różnym stopniu wpływają na wielkość przyrostów sosen. Najsilniejsze związki z przyrostem miąższości wykazuje przestrzeń pojedynczego drzewa.

6. Liczba przestrzeni wzrostowej Seebacha oraz iloraz powierzchni rzutu korony cechują się w większości przypadków nieistotną korelacją z przyrostami sosen.

7. Długość korony i względna długość korony wpływają na wielkość przyrostów sosen (najsilniejsza zależność z bieżącym przyrostem miąższości).

8. Wzrost współczynnika smukłości powoduje zmniejszanie się cech przyrostowych (silny związek smukłości z przyrostem miąższości).

Literatura

- Borowski M. 1968. Udział klas biosocjalnych w przyroście drzewostanu sosnowego. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, 19: 117-134.
- Dudek A. 1969. Zależność intensywności przyrostu miąższości i przyrostu pierśnicy od wielkości korony. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, z. 15: 149-169.
- Jaworski A., Kaczmarski J., Pach M., Skrzyszewski J., Szar J. 1995. Ocena żywotności drzewostanów jodłowych w oparciu o cechy biomorfologiczne koron i przyrost promienia pierśnicy. *Acta Agraria et Silvestria, Series Silvestris*, 33: 115-131.
- Jaworski A., Podlaski R., Sajkiewicz P. 1988. Kształtowanie się zależności między żywotnością i cechami biomorfologicznymi korony a szerokością słoju rocznych u jodeł. *Acta Agraria et Silvestria, Series Silvestris*, 27: 63-84.
- Kaźmierczak K., Pazdrowski W., Mańka K., Szymański M., Nawrot M. 2008. Kształtowanie się smukłości pni dębu szypułkowego (*Quercus robur* L.) w zależności od wieku drzew. *Sylvan*, 7: 39-45.
- Lemke J. 1966. Korona jako kryterium oceny dynamiki wzrostowej drzew w drzewostanie sosnowym. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, 12: 185-236.

- Lemke J. 1968. Związek pomiędzy wielkością korony a przyrostem drzew w drzewostanach sosnowych. *Prace Komisji Nauk Rolniczych i Komisji Nauk Leśnych PTPN*, 25: 43-90.
- Lemke J. 1972. Retrospektywna analiza wzrostu i przyrostu drzew w 50-letnim drzewostanie sosnowym. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, 19: 5-23.
- Skrzyszewski J. 1995. Charakterystyka przyrostowa oraz kształtowanie się zależności pomiędzy wybranymi cechami drzew a przyrostem promienia na pierśnicy świerka i modrzewia. *Acta Agraria et Silvicultura, Series Silvestris*, 33: 141-158.
- Svensson S.A. 1998. Estimation of annual stem volume increment. SUAS, Dept. of Forest Survey Report 46, Umea.
- Šmelko S. 1982. Biometricke zakonitosti rastu a prirastku lesnych stromov a porastov. Bratislava, Veda.
- Zajączkowski J. 1973. Przyrost miąższości w klasach biosocjalnych starszych drzewostanów sosnowych. *Sylvan*, 1: 1-9.
- Żółciak E. 1963. Analiza kształtowania się przyrostów drzew w różnych okresach życia drzewostanów sosnowych w borze świeżym na przykładzie Nadleśnictwa Doświadczalnego WSR Zielonka. *Roczniki WSR w Poznaniu*, 14: 249-293.

The current growth increment of pine tree stands comprising three different age classes

Katarzyna Kaźmierczak✉

Poznan University of Life Sciences, Faculty of Forestry, Department of Forest Management, sub-department of Forest Mensuration and Forest Yield Science, ul. Wojska Polskiego 71C, 60-325 Poznań, Poland.

✉ Tel. +48 61 8487659, email kkdendro@up.poznan.pl

Abstract. The study presents the results of an analysis of the pine tree growth increments (height increment, dbh increment, basal area increment and volume increment) for a 5-year period. The study involved Scots pine trees of Kraft's class 1, 2 and 3 (dominant stand) in stands of different age classes (II, III, V) growing in fresh mixed coniferous (BMśw) and fresh coniferous (Bśw) forest habitats. The multivariate analysis of variance was performed to assess the statistical significance of age and dominance of trees within a stand on their increment. The dominance position was classified for each tree using Kraft's criteria. The following characteristics were also measured: dbh of the trunk in two directions (N-S and W-E), and crown projection area on the basis of the characteristic tree crown points, projected using of a crown projector, characteristic points in tree crowns (7 to 14 on average). The actual height was determined after trees were felled. The following measurements of the single tree growing space were selected and determined: crown projection area $-p_k$ (m²), crown diameter $-d_k$ (m), Seebach's growth space number $-d_k / d_{1,3}$, crown projection area to basal area ratio $d_k^2 / d_{1,3}^2$, crown deflection coefficient d_k / h , single tree space $ppd = pk \cdot h$ (m³). We assessed the strength of the relationships between tree growth parameters and tree growth space, crown length, relative crown length and slenderness. Both the age and dominance position of trees within the stand affected the growth increments. The strongest correlation among measured traits was between the 5-year volume increment and decreasing slenderness.

Key words: height increment, dbh increment, basal area increment, volume increment, growth space, crown, age, biosocial position, *Pinus sylvestris*

1. Introduction

The aim of forest economic practice is to increase total stand volume per area unit. The increase of trees within a stand is determined by many factors. It depends not only on genetic features or habitat quality, but also on the conditions of tree surroundings. In the stand the trees differentiate, achieving different position in vertical stand structure, which determines their increment. Planning and running rational tending interventions can change increasing conditions of trees. It also allows the possibility to change the thickness

structure of the stand which leads to obtaining bigger volume increment of good quality trees. The aim of tending interventions is to find an optimum growth space, which will allow us to obtain such a tree increment.

Borowski (1968) claimed that describing a share of biosocial class in stand defines a stand structure and explains its role in current basal area increment. Nevertheless it does not answer the questions of how the structure should be like and trees of which classes to prefer in order to use properly both the habitat production ability and the species characteristics. Predominant trees

are characterised by a strong basal area increment, but also they occupy a large space. However, trees from a possessed stand from a small growth space obtain a small increment. Borowski (1968) proves that the tree increment decides not only the size of the crown and space occupied, but mainly the biosocial position. The changes in tree increment appear in different life periods in different tempo, therefore it is expedient to deepen and widen the knowledge on tree increment topic.

The aim of this research is the analysis of pines' increment from tree stands aged: 35, 50 and 88 years, depending on trees' biosocial position in the dominant stand. Current increments were analysed for: height, breast height diameter, breast height cross section and volume in last 5-year period. Moreover, the strength of correlation between examined types of pine increments with other measured features and measures of tree growth were estimated.

2. Material and methods

The research material was collected on three clear cutting areas, set up in pine stands aged 35, 50 and 88 years in Zielonka Experimental Forest Inspectorate area. The size of the cutting areas was in sequence: 0,10 ha, 0,25 ha and 1,00 ha, and the number of trees growing there (pines) in turn: 302, 274 and 474. The dominant stand on research area in a 35-year old stand consisted of 185 trees, which represented over 61% of all trees in the stand. In a 50-year old stand it was appropriately 229 which was more than 83% and in the oldest; aged 88, nearly 99% of all trees which is 469 pines. The stands grew typically in pine habitats: 35- and 88-year old under fresh coniferous forest conditions, third one under fresh mixed coniferous forest conditions.

On standing trees the following were measured:

1) dbh in bark in two directions, N-S and W-E, with an accuracy of 0,1 cm; and the arithmetic mean from those measures was taken as trees' dbh ($d_{1,3}$).

2) The area of crown projection p_k (m^2) based on projected characteristic points of tree crowns (on the average 4 to 14).

After cutting down the trees, the following were established (among others):

1) the length of tree with accuracy of 0,01 m which was accepted as tree's height (h),

2) height increment (m) by whorls for the last 5 years, lh_5 ,

3) the height of crown seating – to first living branch of dense crown,

4) the increment of dbh (cm) for a 5-year period, Id_5 ,

5) the increment in breast height cross section (m^2) for the last 5-year increment period, Ig_5 ,

6) current volume increment (m^3) for the last five-year period, Iv_5 ; specified with sectional method.

For each tree, before cutting down, a biosocial position was established according to Kraft's criteria of classification. The width of crown d_k was obtained from the area of crown projection taken as a circle area. The length of crown l_k was calculated as the difference between the total height of the tree and crown seating height. The measures of growth space of a single tree were specified inter alia: the number of Seebach's growth space – $d_k / d_{1,3}$, crown projection area to basal area ratio – $d_k^2 / d_{1,3}^2$, degree of crown spread – d_k / h , the space of an individual tree – $ppd = p_k \times h$ (m^3).

In the discussed stands, analyses were made only for a dominant stand (Kraft's classes from I to III). For all the discussed increment features in Kraft's classes only basic statistical characteristics were calculated. The analysis of a variance was made on the bases of tree position in vertical stand structure and its age. It was preceded with the evaluation of compatibility of empirical distribution of all increment features with normal distribution using the Kolmogorow-Smirnow test. The strength of the correlation between pine increment features with chosen tree features and measures of growth space were calculated. Program 'Statistica 10.1' was used for calculation.

3. Results

Basically no departure of empirical distribution of height increment, dbh increment, breast height cross section increment and volume increment was stated from the normal distribution of the examined Kraft's classes in analysed stands (the exception is distribution of dbh in 88-year old trees).

Height increment

A two-factor variance analysis in reference to a current 5-year height increment showed a statistically essential influence on both the tree position in a stands' structure and trees' age on a diversity of this incremental feature (Table 1). Also a total influence of the biosocial class and age on the size of height increment was stated.

Table 1. Results of the analysis of variance of a 5 year height increment (Ih_5)

Source of variability		<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	F	<i>p-value</i>
Intercept		1103,132	1	1103,132	24136,88	0,000
Main effects	Kraft's class	3,306	2	1,653	36,17	0,000
	age	180,949	2	90,474	1979,61	0,000
Interactions	Kraft's class × age	0,861	4	0,215	4,71	0,001
Error		39,945	874	0,046		

List of abbreviations

SS – sum of squares*df* – degrees of freedom*MS* – mean squares

F – test F

Table 2. Basic statistical characteristics of a 5 year tree increment

Kraft's class	Age	N/ha	Ih_5		Id_5		Ig_5		Iv_5	
			\bar{x}	s_{dx}	\bar{x}	s_{dx}	\bar{x}	s_{dx}	\bar{x}	s_{dx}
			m		cm		m ²		m ³	
	35	1850	1,72	0,28	0,98	0,32	0,0017	0,0008	0,0203	0,0104
	50	916	1,62	0,26	1,11	0,38	0,0029	0,0014	0,0432	0,0210
	88	469	0,68	0,17	0,78	0,28	0,0030	0,0014	0,0528	0,0235
I	35	330	1,89	0,32	1,38	0,23	0,0030	0,0007	0,0374	0,0096
I	50	128	1,75	0,25	1,49	0,35	0,0048	0,0013	0,0756	0,0202
I	88	87	0,70	0,17	0,95	0,25	0,0045	0,0014	0,0829	0,0219
II	35	650	1,79	0,24	1,08	0,21	0,0019	0,0004	0,0219	0,0046
II	50	500	1,63	0,27	1,19	0,32	0,0030	0,0010	0,0459	0,0136
II	88	287	0,70	0,17	0,78	0,27	0,0030	0,0011	0,0514	0,0163
III	35	870	1,61	0,23	0,76	0,23	0,0011	0,0003	0,0127	0,0032
III	50	288	1,56	0,24	0,80	0,28	0,0017	0,0006	0,0241	0,0075
III	88	95	0,62	0,17	0,60	0,21	0,0019	0,0008	0,0295	0,0097

 Ih_5 – 5 year height increment Id_5 – 5 year dbh increment Ig_5 – 5 year basal area increment Iv_5 – 5 year volume increment \bar{x} – arithmetic mean s_{dx} – standard deviation

With the age of the examined stands, the average height increment diminishes. The difference of height increment is particularly distinct between stands of age 50 and 88 years to the latter's disadvantage. It applies for all Kraft's classes of dominant stand (Table 2). Those results confirm a regularity that

the height increment culminates in early age, and after culmination diminishes. Every time the biggest average height increment can be noticed with predominant trees, smaller with dominant trees, and the smallest with co-dominant trees. The differences in height increment between individual Kraft's classes

were visible in the youngest stand, and in older stands they were smaller (Table 2).

Dbh increment

Based on the analysis-run of the current dbh increment variance, an essential statistical influence both of tree biosocial position and its age on a diversity of dbh increment was stated (Table 3). The results of variance analysis also confirmed a joint influence of Kraft's class and age on the size of dbh increment. The

current dbh increment of trees from Kraft's class 1 was the highest, from next classes it was smaller. The size of this increment depended on age. In the youngest stand it was great, in older it was smaller. The culmination of dbh increment occurred probably already in the pool wood phase. Average dbh increment also depended on tree's age. The highest increment of this feature was found in 50-year old pines. Higher habitat quality had an influence on the obtained result. It regarded all biosocial classes (Table 2). In trees of this age were also observed the greatest differences in dbh increment between

Table 3. Results of the analysis of variance of a 5 year dbh increment (I_{d_5})

Source of variability		SS	df	MS	F	p-value
Intercept		600,486	1	600,486	8590,794	0,000
Main effects	Kraft's class	27,644	2	13,822	197,741	0,000
	age	20,494	2	10,247	146,598	0,000
Interactions	Kraft's class × age	2,313	4	0,578	8,274	0,000
Error		61,092	874	0,070		

For symbols see Table 1

Table 4. Results of the analysis of variance of a 5 year basal area increment (I_{g_5})

Source of variability		SS	df	MS	F	p-value
Intercept		0,004589	1	0,004589	5089,894	0,000
Main effects	Kraft's class	0,000550	2	0,000275	304,808	0,000
	age	0,000153	2	0,000077	84,925	0,000
Interactions	Kraft's class × age	0,000018	4	0,000005	5,015	0,001
Error		0,000788	874	0,000001		

Table 5. Results of the analysis of variance of a 5 year volume increment (I_{v_5})

Source of variability		SS	df	MS	F	p-value
Intercept		1,0707	1	1,0707	5461,890	0,000
Main effects	Kraft's class	0,1564	2	0,0782	398,966	0,000
	age	0,1033	2	0,0516	263,385	0,000
Interactions	Kraft's class × age	0,0145	4	0,0036	18,508	0,000
Error		0,1713	874	0,0002		

Kraft's classes. In the oldest stand, those differences were smaller though still clear. The smallest current dbh increment – in all examined classes of dominant stand – was found in the oldest 88-year old pines (Table 2).

Breast height cross section increment

The variance analysis-run in reference to the current breast height cross section increment, showed an essential statistical influence on both the biosocial position of a tree in a stand and the age on a size of this increment (Table 4). Also a joint influence of biosocial class and age on the size of this type of increment was stated.

The average breast height cross section increment depended on age and Kraft's classes. In case of co-dominant trees it was the biggest in the oldest stand,

and in dominant trees it increased to age 50, and then remained on the same level. Average increment of predominant trees was formed differently. The highest average breast height cross section increment was found in a 50-year old stand, later a slight diminish of this incremental feature was visible (Table 2). In trees of this age, highest differences in dbh increment between the discussed Kraft's classes were also observed. This confirms better habitat conditions for this stand's growth.

Volume increment

Also the results of variance analysis of current volume increment showed an essential statistical influence of the biosocial tree position and age on this feature's diversity (Table 5). Moreover a joint influence

Table 6. Coefficient of linear correlation between tree increments and chosen traits

Trait	Kraft's class	$d_{1,3}$	h	p_k	d_k	$d_k/d_{1,3}$	$d_k^2/d_{1,3}^2$	ppd	d_k/h	l_k	l_k/h	$h/d_{1,3}$
35 year-old stand												
Ih_5	-0,406*	0,313*	0,555*	0,311*	0,304*	0,059	0,047	0,363*	0,153*	0,510*	0,412*	-0,130
Id_5	-0,726*	0,672*	0,627*	0,620*	0,628*	0,118	0,101	0,657*	0,487*	0,596*	0,484*	-0,554*
Ig_5	-0,830*	0,864*	0,741*	0,700*	0,691*	-0,006	-0,021	0,753*	0,514*	0,697*	0,554*	-0,727*
Iv_5	-0,852*	0,909*	0,789*	0,703*	0,687*	-0,059	-0,075	0,764*	0,493*	0,734*	0,577*	-0,750*
50 year-old stand												
Ih_5	-0,231*	0,185*	0,418*	0,071	0,068	-0,079	-0,091	0,115	-0,031	0,372*	0,288*	-0,043
Id_5	-0,599*	0,654*	0,571*	0,546*	0,546*	0,142*	0,129	0,574*	0,448*	0,532*	0,418*	-0,588*
Ig_5	-0,721*	0,837*	0,681*	0,677*	0,664*	0,124	0,102	0,718*	0,540*	0,620*	0,475*	-0,742*
Iv_5	-0,772*	0,856*	0,767*	0,715*	0,697*	0,147*	0,124	0,765*	0,554*	0,648*	0,476*	-0,726*
88 year-old stand												
Ih_5	-0,148*	0,121*	0,352*	0,113*	0,122*	0,055	0,050	0,150*	0,021	0,160*	0,067	0,025
Id_5	-0,396*	0,332*	0,337*	0,383*	0,391*	0,213*	0,201*	0,400*	0,319*	0,326*	0,272*	-0,248*
Ig_5	-0,606*	0,660*	0,521*	0,594*	0,594*	0,172*	0,154*	0,627*	0,475*	0,501*	0,408*	-0,542*
Iv_5	-0,706*	0,806*	0,640*	0,683*	0,684*	0,153*	0,134*	0,727*	0,534*	0,568*	0,443*	-0,661*

* coefficient of correlation significant at level 0,05

p_k – crown projection area

d_k – crown diameter

$d_k/d_{1,3}$ – Seebach's growth space number

$d_k^2/d_{1,3}^2$ – crown projection area to basal area ratio

ppd – single tree space

d_k/h – crown spread

l_k – crown length

l_k/h – relative crown length

$h/d_{1,3}$ – slenderness coefficient.

of biosocial class and age on a size of basal area increment was stated.

The average volume increment grew with the age of the examined stands. It was visible in all biosocial classes (Table 2). The highest values of the volume increment were found in predominant trees. With age, the differences of the basal area increment between trees of different biosocial position increased.

Increment versus Kraft's classes and tree features

A power of relation was examined between particular types of increments and Kraft's class; the pine measure features the dbh and height, chosen measures of space, growth of a single tree (area of crown projection, width of crown, the number of Seebach's space growth, crown projection area to basal area ratio, the degree of crown inclination), the total and relative length of crown, and trees slenderness. The analysis was run for a dominant layer in each of the examined stands. The results are shown in Table 6. On the basis of the analysis it can be stated that with the deterioration of trees' position all types of examined increments diminish. The strongest relation with biosocial class was found in the current volume increment, slightly weaker – current breast height cross section increment, weaker – current dbh increment, and the weakest – current height increment. This order was stated in all examined stands, however, with stands age the increment correlation factor with biosocial class reached lower values (Table 6).

Similar order of correlation power was observed in the case of relation of pine increments with measure features, i.e. dbh and height. In each of the stands with current height increment, stronger than the other incremental features, a height of tree is connected, and with age the strength of this correlation weakens. Remaining incremental features are characterised with a higher correlation power with dbh than with height, and the power of correlation also weakens with age.

The chosen measures of a single tree space growth to a different degree influence the examined types of pine increments. For pines the strongest relation with increment show a space of a single tree (Table 6). The weakest influence on height increment, relevant only with the youngest stand, has a degree of crown inclination. Among measures of a single tree space growth a weak influence on examined types of increments – in most cases the correlation factor was statistically irrelevant – two features distinguish themselves - the number of Seebach's space growth and crown projection area to

basal area ratio. After assessing the power of relation of incremental features with a crown length and its relative length, each time was stated to stronger the relation with a crown length. The relation with volume increment and breast height cross section increment was strong. In addition, with the stand's age the power of correlation diminished, and in the oldest stand (88-year old) the relation of relative crown length with height increment was irrelevant (Table 6).

The last feature examined, which influences pines' increment, was the tree's slenderness ($h/d_{1,3}$). A relevant relation between slenderness and height increment was not stated. Moreover, it turned out that with the increase of slenderness factor, the diminishment of incremental features was related. With age, the power of correlation was clearly seen to have weakened.

4. Discussion

The analysis showed that the size of pines' increments substantially influences tree's biosocial position in stand's vertical structure. With the lowering of trees' biosocial position, all examined increments diminished. Retrospective analysis of growth and increment of 50-year old pines taken by Lemke (1972), showed that curves of trees' current volume increment of individual Kraft's classes were formed in the biosocial class order. Similar results were achieved by Zajczkowski (1973) in reference to pine from the dominant stand layer. Analogous result was obtained by Šmelko (1982) in reference to beech and spruce. Żółciak (1963), by analysing formation of pines' increments in different life periods, stated that trees by changing temporarily their position in stand, on average maintain their permanent location.

According to the obtained results, Borowski (1968) stated that trees' increment decides not only the size of crown and taken space, but also a biosocial position; it was clearly visible in a younger stand with the average age of 44 years. The volume increment per square metre of crown projection area diminishes with the growth of crown projection space in each biosocial class. With small crown projection area it diminishes quickly, and with great projection area the lapse happens slower. With the same crown projection area, the bigger the volume increment is the bigger and higher the tree's position in vertical stand's structure is. The size of tree's volume increment under given conditions is determined by the size of assimilation apparatus and biosocial position.

The most economic is increment of trees, which occupy a high biosocial position with a low crown projection area.

Zajączkowski (1973) revealed the increase of volume increment with a growth of crown projection area in biosocial classes. Trees of higher Kraft's classes were characterised with a higher volume increment than trees from lower classes with crowns of similar sizes.

The presented research showed the influence of height space (defined by a crown size) on different increment types. The size of crown was essentially related with quantity of assimilation apparatus found in crown. Lemke (1968), defying the relation between crown size and trees' increments in stands, presented relevant relation between crown elements and different types of increments. He took into account the crown volume (as the volume of a cylinder of crowns' width and length), the area of crown projection and its length. The relation between crown measure elements and individual increments form in the same way in both increment periods, although in longer increase period they were slightly stronger.

Lemke (1966) revealed the influence of size of assimilation apparatus on trees' volume increment. The relation between the crown size and the trees' increment can be described most precisely by the volume of leafy branches. The author also stated that when estimating the influence of assimilation apparatus or the crown size on trees' increments, one shall not use the results only for a certain biosocial class, because it may lead to incorrect conclusions. He also revealed that the production of wood mass per assimilation apparatus unit in the predominant trees' class was 1/3rd, and in class of dominant trees 1/7th lower than that in class of co-dominant trees. He stated that in the Kraft's class 3, the trees with small crowns are characterised with a higher productivity than trees with big crowns. The smallest assimilation energy had trees with the smallest crowns (basically dominant trees), although average basal area increment of trees from class 1 was closely three times bigger than trees from class 3. Despite smaller assimilation energy, trees with big crowns produce the largest wood mass (Lemke 1966).

Dudek (1969) showed that younger trees with similar crown projection area have bigger dbh increment and bigger basal area increment per dbh cross-sectional area unit (higher factor of volume increment intensity) than older trees.

Svensson's (1998) research, run on a material rich in mean sample trees in reference to pine and spruce,

showed the necessity of taking into consideration crown features (relative crown length) when defying basal area increment.

Skrzyszewski (1995) in 11 spruce stands among the examined 15, showed the relation of crown length with current 10-year old increment in breast height cross section. Relative length of the crown influenced in an essential statistical way on this kind of tree increment was seen in 9 stands out of 15. The relation of mentioned features was also stated by the author in the case of larch. The increase in breast height cross section was with the essentially combined length and width of crown in 6 stands from examined 7 and relative length of crown in 4 stands from 6 examined. The relation between those features was stronger with larch than with spruce (Skrzyszewski 1995).

Jaworski and others (1988, 1995) showed that correlation factor between the relative crown length and increment of annual ring in younger stands was 0,579, and in older was 0,515.

The research by Kaźmierczak and others (2008) showed the influence of slenderness on dbh increment and volume increment. It was stated that with the increase in breast height cross section increment, the slenderness of trees diminished.

5. Conclusions

1) Biosocial position occupied by a tree, significantly differentiates a size of pines' incremental features of the examined stands. With the decreasing of biosocial position all examined increments diminish.

2) The size of incremental features is determined also by a tree's age.

3) With tree's biosocial position in stand (Kraft's classes) the strongest relation is connected to a current volume increment and least to height increment. With age, the power of correlation weakens.

4) The relations of increments between pine's dbh and height are characterised by a similar correlation power.

5) The measures of a single tree growth space influence to a various degree on a size of pines increments. A single tree space shows the strongest relations with volume increments.

6) The number of Seebach's growth space and quotient of crown projection area are characterised in most cases by insignificant correlation with pine's increments.

7) The length and relative length of crown influences on pines increments size (the strongest relation with current volume increment).

8) The increase of slenderness factor causes a reduction of incremental features (strong relation of slenderness with volume increment).

References

- Borowski M. 1968. Udział klas biosocjalnych w przyroście drzewostanu sosnowego. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, 19: 117–134.
- Dudek A. 1969. Zależność intensywności przyrostu miąższości i przyrostu pierśnicy od wielkości korony. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, z. 15: 149–169.
- Jaworski A., Kaczmarek J., Pach M., Skrzyszewski J., Szar J. 1995. Ocena żywotności drzewostanów jodłowych w oparciu o cechy biomorfologiczne koron i przyrost promienia pierśnicy. *Acta Agraria et Silvestria, Series Silvestris*, 33: 115–131.
- Jaworski A., Podlaski R., Sajkiewicz P. 1988. Kształtowanie się zależności między żywotnością i cechami biomorfologicznymi korony a szerokością słoju rocznych u jodeł. *Acta Agraria et Silvestria, Series Silvestris*, 27: 63–84.
- Kaźmierczak K., Pazdrowski W., Mańka K., Szymański M., Nawrot M. 2008. Kształtowanie się smukłości pni dębu szypułkowego (*Quercus robur* L.) w zależności od wieku drzew. *Sylwan*, 7: 39–45.
- Lemke J. 1966. Korona jako kryterium oceny dynamiki wzrostowej drzew w drzewostanie sosnowym. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, 12: 185–236.
- Lemke J. 1968. Związek pomiędzy wielkością korony a przyrostem drzew w drzewostanach sosnowych. *Prace Komisji Nauk Rolniczych i Komisji Nauk Leśnych PTPN*, 25: 43–90.
- Lemke J. 1972. Retrospektywna analiza wzrostu i przyrostu drzew w 50-letnim drzewostanie sosnowym. *Folia Forestalia Polonica, Seria A*, 19: 5–23.
- Skrzyszewski J. 1995. Charakterystyka przyrostowa oraz kształtowanie się zależności pomiędzy wybranymi cechami drzew a przyrostem promienia na pierśnicy świerka i modrzewia. *Acta Agraria et Silvestria, Series Silvestris*, 33: 141–158.
- Svensson S.A. 1998. Estimation of annual stem volume increment. SUAS, Dept. of Forest Survey Report 46, Umea.
- Šmelko S. 1982. Biometrickie zakonitosti rastu a prirastku lesnych stromov a porastov. Bratislava, Veda.
- Zajączkowski J. 1973. Przyrost miąższości w klasach biosocjalnych starszych drzewostanów sosnowych. *Sylwan*, 1: 1–9.
- Żółciak E. 1963. Analiza kształtowania się przyrostów drzew w różnych okresach życia drzewostanów sosnowych w borze świeżym na przykładzie Nadleśnictwa Doświadczalnego WSR Zielonka. *Roczniki WSR w Poznaniu*, 14: 249–293.